

A historical map of Arad, Romania, showing the city's layout, fortifications, and the Tisza River. The map is rendered in a sepia tone with various labels and architectural details. The title text is overlaid on the map.

Complexul Muzeal Arad

ZIRIDAVA

STUDIA HISTORICA

XXVI

2021

ZIRIDAVA
STUDIA HISTORICA
XXVI

COMPLEXUL MUZEAL ARAD

ZIRIDAVA
STUDIA HISTORICA
XXVI

Editura MEGA | Cluj-Napoca | 2021

**Proiect editorial coordonat de Complexul Muzeal Arad
și susținut financiar de Consiliul Județean Arad**

Consiliul de redacție:

Redactori: SORIN OVIDIU BULBOACĂ, FELICIA ANETA OARCEA

Secretari de redacție: IOAN PAUL COLTA, ANIKÓ WITMAN, ADRIANA PANTAZI

Consiliul științific:

JOSEF WOLF, Institutul pentru Istoria și Geografia Regională a Șvabilor Dunăreni, Tübingen, Germania; OVIDIU PECICAN, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; MIRCEA MĂRAN, Școala de Studii Înalte pentru Educatori „Mihailo Palov”, Vârșeț, Serbia; ANDREEA EMBER, Centre des Monuments Nationaux, France; EUSEBIU NARAI, Universitatea de Vest Timișoara; ANDREI FLORIN SORA, Universitatea din București, Societatea de Științe Istorice din România; LAURENȚIU ȘTEFAN SZEMKOVICS, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București; CORNELIU PĂDUREAN, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad; ANDREI ANDÓ, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad; MARIUS IOAN GREC, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad; DORU SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad; DUMITRU TOMONI, Societatea de Științe Istorice din România.

---

*In Romania, the periodical can be obtained through subscription or exchange,
sent as post shipment, from Museum Arad, Arad, Piata G. Enescu 1, 310131, Romania.
Tel. 0040-257-281847.*

ZIRIDAVA. STUDIA HISTORICA

Any correspondence will be sent to the editor:

MUSEUM ARAD

Piata George Enescu 1, 310131 Arad, RO

e-mail: office@museumarad.ro

The content of the papers totally involve the responsibility of the authors.

Persoane de contact:

Dr. Sorin Ovidiu Bulboacă: sorin_bulboaca@yahoo.com

Dr. Felicia Aneta Oarcea: felly_oarcea@yahoo.com

Dr. Ioan Paul Colta: colta86@gmail.com

ISSN 1224-7316

Copertă: CĂLIN MAN

Tehnoredactare: IOAN DOREL RADU

Editura Mega | www.edituramega.ro

e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

- 9   **Cuvânt înainte**
- 11   **SORIN OVIDIU BULBOACĂ**
O familie nobiliară românească din comitatul Zarandului – Moga de Hălmagiu (sec. XV–XVI)
A Romanian noble family from the Zarand County – Moga from Hălmagiu (15th–16th centuries)
- 23   **ELENA RODICA COLTA**
Franciscanii și cultura occidentală în vestul României. Biblioteci în mișcare
The Franciscans and occidental culture in western Romania. Libraries on the move
- 43   **AUGUSTIN MUREȘAN**
Stema familiei Huniade pe unele arbalete din secolul al XV-lea. Noi date
The Coat of arms of Huniade family on some crossbows from the 15th century. New data
- 57   **ANDREEA EMBER**
Un chateau d'architecture classique – Le Chateau de la Maisons sur Seine
A classic architecture castle – Castle of Maisons sur Seine
- 83   **OVIDIU PECICAN**
Letopisețul Cantacuzinesc și Cronica lui Matei Basarab
The Cantacuzino's Family Chronicle and The Chronicle of Matei Basarab
- 97   **VASILE MĂRCULEȚ, IOAN MĂRCULEȚ**
Organizarea administrativ-revoluționară românească a scaunelor Mediaș și Sighișoara în 1848-1849
The Romanian administrative-revolutionary organization of the Mediaș and Sighișoara chairs in 1848–1849

- 117 **DANIELA DETEȘAN**
Testamente feminine din districtul Năsăud
Female testaments from Năsăud district
- 137 **ANDREI ANDÓ**
Presa imigrației româno-maghiare în America
Romanian-Hungarian immigration press in America
- 155 **MIHAI-OCTAVIAN GROZA**
O viață închinată învățământului românesc transilvănean. Contribuții privind biografia profesorului Tit Liviu Blaga (1881–1916)
A life dedicated to the Transylvanian Romanian education. Contributions regarding the biography of professor Tit Liviu Blaga (1881–1916)
- 165 **FELICIA ANETA OARCEA**
Elite intelectuale ale generației Marii Uniri. Episoade din istoria familiilor Robu și Coțioi
Intellectual elites of the Great Union generation. Scenes from the history of Robu and Coțioi families
- 179 **MELINDA MITU**
Obiecte propagandistice din timpul Marelui Război în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei
Propagandistic objects from the Great War held in the collections of the National History Museum of Transylvania
- 189 **MIRCEA MĂRAN**
Românii din Iasenova
The Romanians from Iasenova
- 197 **MARIN POP**
Participarea organizației Partidului Național Român din județul Arad la alegerile parlamentare din noiembrie 1919 și iunie 1920
Participation of the organization of Romanian National Party from Arad county in the parliamentary elections of November 1919 and June 1920
- 225 **EUSEBIU NARAI**
Participarea Ripensiei la competițiile fotbalistice interne (1928–1931)
Participation of the Ripensia team in the internal football competitions (1928–1931)
- 257 **IONELA SIMONA MIRCEA**
Direcții de acțiune ale Camerei de Comerț și Industrie Alba în perioada 1928–1934, reflectate în rapoartele de activitate din 1933–1934
Direction of action of the Alba Chamber of Commerce and Industry during 1928–1934, reflected in activity reports from 1933–1934

- 275 **MIRCEA BARON**
Prizonieri de război sovietici utilizați în activitatea productivă din
Valea Jiului
Soviet prisoners of war used in production in the Jiu Valley
- 297 **LAURENȚIU ȘTEFAN SZEMKOVICS**
O sută de ani de la instituirea stemei Regatului României (1921–2021)
*One hundred yers since the establishment of the establishment of the coat of
arms of the Kingdom of Romania (1921–2021)*
- 309 **IOAN PAUL COLTA**
Recenzie – Japonisme in the Austro-Hungarian Monarchy

Letopisețul Cantacuzinesc și Cronica lui Matei Basarab

The Cantacuzino's Family Chronicle and The Chronicle of Matei Basarab

OVIDIU PECICAN*

Abstract: The development of the Romanian historical writing in the second part of the 17th century and the first part of the 18th century is not enough known. One of the most important chronicles of Wallachia is the one called – by the modern historians – The Cantacuzino's Family Chronicle (Letopisețul Cantacuzinesc). The present essay – part of a monographic approach – emphasises the historical context in which was conceived the main written source of that narrative: The Chronicle of Matei Basarab.

Keywords: history of historical writing, chronicle, Cantacuzino, Matei Basarab.

Abundență istoriografică și precaritate documentară

Cum era configurată istoriografic cronica pusă în slujba puternicilor boieri Cantacuzini din Țara Românească din al treilea pătrar al sec. al XVII-lea? În privința aceasta există un anume consens – desigur, relativ – între istoricii mai recenti cu privire la plămădirea textului.

Domnia lui Matei Basarab era cunoscută, din cronică, chiar și străinilor sosiți în Țara Românească la câteva decenii după decesul voievodului. Așa rezultă din spusele lui Anton Maria del Chiaro, care consemna că „... e vestit în istoria Valahiei numele lui Matei Basarab, care a domnit în pace peste 20 ani (*unele cronici valahe* [subl. O.P.] spun 40)”¹. Atrage atenția, în acest

* Prof. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

¹ Anton-Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929, p. 32. Biserica fostei mănăstiri bucureștene din Sărindar păstra o pisanie în care voievodul Matei Basarab consemna, în 1652 – către finalul domniei sale, cu doar doi ani înainte de a se săvârși din viață – că a făcut

fragment, mențiunea pe care o face autorul florentin referitoare la *mai multe* cronici dintre cele pe care le cunoaște și care pretind că domnitorul ar fi stat în scaun patru decenii. Abundența relativă de scrieri istorice de care avea știință cărturarul italian la începutul sec. al XVIII-lea arată că, într-adevăr, în epoca brâncovenească, scrierile despre trecut se înmulțiseră în Țara Românească. Detaliul referitor la longevitatea domniei mateine permite însă, privit mai cu atenție, și înțelegerea faptului că nu toate aveau o informație istorică de mare acuratețe, chiar dacă era vorba despre fapte relativ recente pe atunci, petrecute în urmă cu circa jumătate sau trei sferturi de veac.

Cronicile – minimum două, de vreme ce pentru menționarea lor se folosește pluralul – unde domnia lui Matei Basarab avea o întindere dublă față de cât guvernase cu adevărat acest voievod, nu s-au păstrat și nu sunt cunoscute astăzi. Explicația pentru dublarea duratei reale a guvernării mateine nu poate fi însă doar un prespus prestigiu „epopeic” matein, ci și o lacună istorică semnificativă, două decenii de istorie (mai probabil anii dintre 1612 și 1632, adică intervalul dintre, aproximativ, Radu Șerban și ascensiunea la tron a agăi Matei) care trebuiau umplute, din punct de vedere istoriografic, cu informație inaccesibilă. În absența izvoarelor care să detalieze faptele din respectivul interval de douăzeci de ani, sigur că scribii care notau trecutul au rotunjit anii domniei mateine, conferindu-i acesteia o durată dublă.

O asemenea „pană” de cunoaștere a trecutului relativ recent – de numai câteva decenii – nu trebuie să mire prea tare, căci tot del Chiaro, vorbind despre Gaspar Grațiani, domnitor al Moldovei din perioada lacunei menționate, preciza: „Cu toată silința mea, nu am putut da de urma acestui prinț în hrisoavele valahilor, și cât e de grea aflarea unor știri mai vechi, când *nu se pot găsi acele de un secol încoace (subl. O.P.)*”. Invaziile militare și tulburările interne, dacă nu cumva și alte tare, ținând de organizarea deficitară a statului (poate lipsa unei arhivări suficient de atente, de competente, de moderne a documentelor de stat), păgubiseră cancelaria domnească de propriile arhive, astfel încât succesiunea exactă a faptelor ultimului secol era anevoie de precizat și de reconstituit.

Este foarte posibil ca nu un accident istoric, ci tocmai absența unei reforme instituționale la vârf, vizând funcționarea activității de cancelarie, să fi fost cauza lacunei respective. Precaritatea menționată nu privea toate aspectele activității scripturistice, în niciun caz pe cele curente. Cancelaria lui Brâncoveanu cuprindea „secretari pentru limbile italiană, latină, germană și

---

„40 de biserici, precum făgăduisem lui Dumnezeu” (vezi Florin Epure, *Ctitoriile lui Matei Basarab din Oltenia*, București, Ed. Rao, 2014, p. 44). Vizibilă pe zidul edificiului, pisania îl va fi determinat, poate, pe Del Chiaro să creadă că numărul de 40 de ctitorii trebuia să corespundă câte unei biserici pentru fiecare an de guvernare al voievodului.

polonă, afară de grecește și turcește.// Secretarii erau puși sub ordinele lui Constantin Cantacuzino, unchiul lui Brâncoveanu, care dirija corespondența...”² De bunul mers al cancelariei răspundea, așadar, marele cărturar preocupat de reconstituirea trecutului țării într-o formă de cât mai mare precizie. (Poate tocmai datorită tristei risipiri a arhivelor – sau inexistenței unei preocupări pentru arhivarea actelor și a corespondenței mai vechi – s-a dedicat stolnicul, după puteri, în timpi dilatați, nu dintr-o dată, studierii trecutului Țării Românești, dincolo de interesele lui personale, de cărturar studios, și de cele de clan, având de răspuns și unei misiuni oficiale³).

Dacă așa pare că stăteau lucrurile în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu și imediat după aceasta, pe când Anton Maria del Chiaro se afla în Țara Românească, așa va fi fost și anterior. S-ar putea crede că, la vremea respectivă, istoriografia narativă nici nu se scria încă, în ambianța muntenească, pe baza vreunei obișnuințe a documentării prin recurs la acte oficiale. Ceea ce se folosea în mod curent pentru reconstituirea trecutului erau alte scrieri similare, mai vechi și, desigur, memoria de martori ai unora dintre boierii de sfat sau ocupând dregătorii mai mici.

² Anton-Maria del Chiaro, *op. cit.*, p. 40. Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, București, Ed. Științifică, 1971, pp. 43–44: „O cancelarie numeroasă redacta, tălmăcea, scria neîntrerupt după directivele sale: Anton Maria del Chiaro, secretarul domnesc, pentru italiană, medicul Bartolomeo Ferrati pentru germană, Nicolae Folos de Wolf pentru latină, Afenduli clucerul și câțiva dieci turci pentru mesajele în limba lor, frații David și Teodor Corbea pentru latină, slavonă, rusă și greacă, Constantin Strâmbeanu pentru misivele românești, alți secretari pentru polonă și maghiară, la care se adăugau Andrea Wolf, Petru Grinner, Niccolò de Porta, Ioan Franco, popa Nicolae și slujbașii mai mărunți consemnați de bogata corespondență a acestui activ de stat”.

³ Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, *ed. cit.*, pp. 55–56 arată că viitorul stolnic a cunoscut sau, cel puțin, a putut cunoaște o serie de personalități românești ale istoriografiei și ale culturii timpului: „Cu unii dintre acești cărturari Stolnicul a fost contemporan, le-a cunoscut ideile și scrierile, a colaborat cu ei la opere de cultură în ceasurile de răgaz ce i le lăsau obligațiile dregătoriei sale. Despre alții, mai în vârstă, ca Udriște Năsturel sau Grigore Ureche, auzise vorbindu-se cu stimă și a învățat să-i prețuiască din operele lor. Pe Udriște putuse negreșit să-l cunoască, adolescent fiind, cu feciorii lui ucenicise odată la primele noțiuni de gramatică și limbi clasice, poate la aceeași dascăli. Cu Nicolae Milescu corespondase, iar tălmăcirea *Vechiului Testament* a aceluia o folosise, revizuită, la ediția din 1688 a *Bibliei de la București*. Despre Costin știa ca istoric, despre Dosoftei ca simpatizant, de departe, al mitropolitului pribeag, Cantemir era prea cunoscut la curtea munteană unde, deși avea puțini prieteni, negreșit îi ajunsesse opera de început, *Divanul*, tipărit la Iași în 1698; pe Antim îl vedea la biserică, în sfatul domnesc, în tiparnițe, și poate, adesea, în ceasuri de taifas la mitropolie sau la reședințele din Mărgineni, Filipești, Afumați. [...] Li se adăugau dascălii greci ai Academiei domnești, ucenicii mai tineri ca frații Greceanu, tipografi harnici ca Mitrofan, copiii brâncovenești sau cantacuzinești cu bună școală acasă sau chiar în universități străine”.

Se prea poate însă ca scrisul istoric să nu fi lipsit nici pentru perioada subînțeleasă ca lacunară și nici să nu fi dispărut cu totul din societatea muntească. În conformitate cu modelul mai vechi, medieval, însă, chiar dacă istorii ar fi scris diferiți autori privați, aflați în slujba câte unui clan boieresc ori poate chiar târgoveți mai luminați, care să fi consemnat faptele importante din trecutul apropiat pentru uzul propriu sau pentru prieteni și cititori dintr-un anturaj mai fără pretenții, aceasta nu însemna, neapărat, că texte de felul respectiv s-ar fi bucurat de un credit în mediile aristocratice ori în ambianța curții princiare. Evul Mediu, spuneam, statornicise obiceiul ca trecere să aibă în rândul celor cultivați numai versiunile cronicărești autorizate. Cel care autoriza uzul lor era, prin tradiție, voievodul sau Biserica, autoritatea politică sau/și cea ecleziastică. Lucrurile nu difereau, probabil, prea mult față de acest comportament atestat abundent în lumea occidentală și verosimil și pentru lumea bizantină și postbizantină din sud-estul Europei.

După Pavel Chihaiia, *Letopisețul Cantacuzinesc* (1665–1670) „...preia – ca și cronica rivală a Bălenilor – *Cronica de curte a lui Matei Basarab*”⁴. La baza cronicii boierilor Cantacuzini, ca și la temelia replicii dușmanilor lor Băleni, a stat deci o cronică comună, anume cea scrisă în vremea domniei lui Matei Basarab. Observația subînțelege că, în pofida atâtor tulburări sângeroase și schimbări de domnii din țară, în momentul scrierii primului letopiseț cantacuzinesc, prin anii 1665–1670 adică, cronica lui Matei Basarab exista încă, nu dispăruse. Aceasta putea fi consultată – în versiunea ei „finală”, de după rescrierea din 1653 – deocamdată, însă, probabil, nu mai era accesibilă în jurul anului 1688, atunci când *Letopisețul Cantacuzinesc* era rescris. La realizarea cronicii cantacuzinești se pornea acum, spre sfârșitul veacului, de la forma mai veche, cea dintâi, lăsată de anonimul Cantacuzinilor din anii 1665–1670, deci de la cea mai recentă versiune din cronica țării disponibilă. Era firesc, de vreme ce deja cronica alcătuită la curtea cantacuzină prin 1665–1670 purta amprenta opțiunilor politice cantacuzinești, fiind, pentru Cantacuzini, din acest punct de vedere, o bază de lucru preferabilă – fiind partizană – pentru o reelaborare și o extindere a textului⁵.

⁴ Pavel Chihaiia, *Opera omnia*: VII: Învățăături și mituri în Țara Românească, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2010, p. 222.

⁵ După Dan Horia Mazilu, „Cronicarii munteni”, în *Cronicari munteni*, București, Ed. Fundației Naționale pentru Știință și Artă & Ed. Univers Enciclopedic, 2004, „Secvența «cantacuzinească» a acestui letopiseț [= *Letopisețul Cantacuzinesc* – n. O.P.], care duce istorisirea până la 1688, începe cu anul 1660. Până la acel an cronica utilizează «ansamblul» construit probabil în vremea lui Matei Basarab, ce pune în operă, talmăcind în românește și prevăzându-le cu o introducere plină de erori, vechile anale slavone din secolul al XVI-lea, *Viața lui Nifon* de Gavriil Protul, *Cronica Buzeștilor* (care prelucra... o *Istorie* oficială a lui Mihai Viteazul), unde intră și știri din poemul lui Stavrinus, cronica în versuri a lui Matei al Mirelor și letopisețul lui Matei Basarab (cu câteva adăugiri pentru anii de până la 1660)”.

Particularitățile unei mutații istoriografice

Prin urmare, la baza *Letopiseșului Cantacuzinesc* stă cronica țării elaborată în timpul domniei lui Matei Basarab. Cum și aceasta s-a pierdut în redacția ei originală, păstrându-se numai în forma înglobată în compilația mai recentă a Cantacuzinilor, toate cercetările referitoare la ea s-au întemeiat pe exploatarea științifică a textului *Letopiseșului Cantacuzinesc*.

A rezultat că și cronica lui Matei Basarab a fost, la rândul ei, elaborată în mai multe etape. În principal, cercetătorii vorbesc despre două momente importante în care scrierea a prins contur (o a treia ar fi completarea din timpul domniei lui Constantin Șerban, dar ea nu mai poate fi trecută printre episoadele „mateine” de scriere a textului, fiind posterioară acestora). Faptul că, între 1634 și 1658, cronica Țării Românești scrisă în ambianța curții domnești a cunoscut trei etape de elaborare și de completare, ca și circumstanța că aceste faze au continuat prin cele două forme – cea restrânsă, inițială, și cea amplificată, „definitivă”, de mai târziu – a *Letopiseșului Cantacuzinesc* semnalează că, măcar dintr-un punct de vedere, anume cel al elaborării sistematice, în diverse faze, din răstimp în răstimp, cronistica statului de la sud de Carpați intrase într-o etapă de relativă profesionalizare. Se constată, în acest sens, reluarea – în momente socotite cheie – de către comanditar, domnitorul sau marele boier, dar, în medie, la un deceniu sau la mai puțin de un deceniu distanță.

Recapitularea *en passant* a momentelor-cheie, sub aspect istoriografic, în anii ce despart începutul domniei lui Matei Basarab de finalul guvernării lui Șerban Cantacuzino, permite observarea faptului că în debutul domniei agăi Matei din Brâncoveni a existat un interes apăsător pentru reunirea păturilor sociale românești în jurul noului domn, stindardul acestui elan fiind acțiunea anti-grecească, „patriotică”. Zece ani mai târziu, fosta flamură combativă era uitată și făcea loc celebrării unui deceniu de guvernare bine chivernisită, în stil autoritar.

Completarea din vremea lui Constantin Șerban încheia într-un cu totul alt ton – cum se va vedea mai departe –, destructurând imaginea domnitorului „soare” și reducând statura acestuia, ca reflex al tendințelor „constituționaliste” și reformatoare din societatea momentului, la cea a unei paiețe dezarticulate.

Prima redactare a *Letopiseșului Cantacuzinesc*, pornită înafara aulei domnești, de astă dată, printr-o preluare a rescrierii istoriografiei spre glorificarea clanului greco-valah al boierilor Cantacuzini, la curtea boierească a postelnicului Constantin sau cu grija fiilor lui bine educați – în primul rând a viitorului voievod Șerban și a mai tânărului său competitor de mai târziu la șefia clanului, fratele Constantin – era concepută ca instrument justificativ

și de apărare în fața acuzelor concurenței, de afirmare a viziunii cantacuzine într-o epocă cu sorți schimbători pentru respectiva familie boierească.

A doua redactare, ultima – cea din preajma lui 1688 – era deja vehiculul viziunii dinastice, care făcea din clanul Cantacuzinilor, al cărui exponent, acum, era deja Șerban Vodă, un moștenitor legitim al tronului Basarabilor.

Între rolul de armă de luptă și cel de instrument de celebrare a unei victorii, cronica – în calitatea ei de specie literară – dovedește o suplețe remarcabilă, datorită capacității ei de metamorfoză și a polisemiei sale. Dar aceste calități sunt exprimate, mereu, la nivelul artei și talentului autorilor ei, cunoscuți și necunoscuți, la nivelul stadiului de dezvoltare al modelelor narative și al limbii, și nu în ultimul rând în directă dependență de nivelul educației autorilor. Înseși aceste condiționări, care nu sunt întotdeauna de cea mai bună calitate și de prima mână, constituie un indiciu al importanței – încă secundare – pe care, în tumultul schimbărilor și în considerarea vehiculelor culturale, domnitorii și înalții boieri o acordă cronicicii. După cum o mărturisește textul, ei nu se străduie din cale afară să obțină colaborarea celor mai buni condeieri disponibili sau preferă, din alte cauze – obscure –, colaborarea celor, nu din cale afară de iscușiți, la care au apelat. Dacă această supoziție s-ar dovedi pe bază de probe irefutabile adevărată, ar trebui probabil conchis că în fața performanței literare, comanditarii au preferat mai degrabă fidelitatea incontestabilă, „oamenii de casă”. Acest lucru pare valabil și în cazul lui Matei Basarab, care, cum se va vedea, a apelat la un foarte apropiat, o rudenie și un colaborator de nădejde, și în cazul Cantacuzinilor, care s-au adresat omului lor de casă, Stoica Ludescu.

Acum, o altă chestiune...

În secolul al XVII-lea, într-un interval de jumătate de veac – și, foarte probabil, după un hiatus în preocuparea oficială pentru istoriografia dinastică și a statului, cronica țării a fost compilată și completată, adăugită și revizuită, între anii: 1634–1640 (prima fază mateină), 1653 (a doua fază mateină), 1655–1658 (completare în domnia lui Constantin Șerban), 1665–1670 (primul *Letopiseș Cantacuzinesc*), circa 1688 (al doilea *Letopiseș Cantacuzinesc*). Aceasta dă, în jumătate de secol, cinci etape sigure de elaborare și re-elaborare, ceea ce, în medie, conduce la ideea că, statistic vorbind, reînnoirea viziunii despre trecut, ajustarea și continuarea relatării despre acesta s-a produs, statistic vorbind, o dată la un deceniu.

Această concluzie trebuie îndată completată cu precizarea că, de la Matei Basarab la Șerban Cantacuzino, cronica a trecut dintre zidurile curții domnești către conacul boieresc al diferitelor clanuri; nu doar cel al Cantacuzinilor, ci și acela al Bălenilor. Evoluția aceasta corespunde *tendinței sociale majore a epocii de*

a înlătura monopolul domnesc asupra istoriografiei și a deschide accesul către aceasta a marilor partide boierești; mult mai mult decât se poate atesta prin textele păstrate până astăzi, dar credibil, datorită mărturiei directe în chestiunea respectivă a lui Anton Maria del Chiaro din 1718.

Este de crezut că *modificarea statutului istoriografiei, de la cel de apanaj al cancelariei domnești la cel concurențial din mediul înaltei boierimi a fost o manifestare a modificărilor sociale rapide și dramatice observate în evoluțiile interne ale țării, în decantările sociale ale epocii. Printre cele mai importante, cu consecințe directe la nivel istoriografic, rămân: epuizarea stirpei Basarabilor și apariția ideologiei dinastice a Băsărăbeștilor, ascensiunea altor familii pregătite să guverneze și capabile să revendice apartenența – fictivă sau parțial întemeiată – la vechea dinastie, dispariția violentă a unor mari boieri și înlocuirea regimului de stări de mare stabilitate, dar tocmai de aceea static, încremenit, din vremea lui Matei Basarab cu anarhia de tip revoluționar a slujitorilor și seimenilor, o manifestare dinamică, de mare fluiditate, dornică de o redimensionare a domniei ca expresie a unei guvernări constituționale.*

Extinderea competiției pentru tron – deci pentru putere și autoritate – la noi grupuri boierești și chiar la elemente levantine (precum Leon Vodă sau Gheorghe I Ghica și fiul lui) a deschis și accesul la instrumentele predilecte ale justificării acestor pretenții: scrierile istorice. Competiția pentru domnie explică, de asemenea, și coloratura pamfletară a noii producții istorice, ca expresie a unei acute lupte politice, și nu în primul rând – cum s-a putut crede – a temperamentului scribilor autori de istoriografie. Evoluând dinspre austeritatea aulică a narațiunii din fazele Matei Basarab I și II către coloratura violentă și caracterul mușcător al *Letopiseșului Cantacuzinesc* scris prin 1688 de Stoica Ludescu, cronistica muntenească devine acum seismograful altei temperaturi politice și al unor noi mize. În noile împrejurări, stilul servește scopul, cu o nouă vigoare și acuratețe. El exprimă mai mult comanda politică decât înzestrarea auctorială, chiar dacă, prin propriile amprente expresive, „omul sfințește locul” și toarnă în tipare retorice proprii ceea ce se așteaptă de la el să comunice.

Manifestări ale unui alt simț istoric

Nu se cunosc circumstanțele în care domnitorul Matei Basarab a luat inițiativa de a patrona compilarea primei cronici aduse la zi, dar pornind de la relatarea originilor Țării Românești. Pentru ca acest lucru să se petreacă trebuiau, totuși, să fie întrunite câteva condiții fără de care proiectul era cu neputință. Întâi de toate, era nevoie de un proiect politic care să facă în ochii domnitorului util acest efort istoriografic. Acest proiect s-a născut, cel mai

târziu, între data urcării agăi Matei pe tronul statului sud-carpatin și anul când se pare că textul cronicii a început să fie elaborat, respectiv între 1632–1636.

Fără a avea direct legătură cu planul său politic de afirmare printr-un instrument istoriografic a identității și continuității existenței Țării Românești, este de notat însă și un fragment semnificativ din pisană bisericii fostei mănăstiri bucureștene din Sărindar, unde voievodul mărturisește retrospectiv: „Făcând domnia mea 40 de biserici, precum făgăduisem lui Dumnezeu, am îndeplinit cu aceasta [= biserica Sărindar – *n. O.P.*]...⁶ legământul sacru de odinioară. Rezultă de aici că, înainte de a ajunge pe tronul țării sau imediat după aceea, la începutul domniei sale, Matei aga alias Matei Basarab a promis prin jurământ (legământ sacru), în rugăciunile lui, să ridice patruzeci de locașuri de rugăciune, biserici, mănăstiri sau schituri, în schimbul ajutorului divin. În 1652, odată cu înălțarea ultimei, cea din Sărindar, el socotea că și-a îndeplinit promisiunea de odinioară. Cu doar doi ani înainte, voievodul își dezvăluia modul de raportare la Cel de Sus în pisană de la mănăstirea prahoveană Brebu, construită „... întru slava și lauda celui în troiță slăvit Dumnezeu, care mi-a dat viață și suflare și toate pământele sale bunătați, ca prin rugămintele din ea să se înduplece a ne da nouă împărăția fără de trupuri, ale sale slugi, cei patru stăpânitori de rânduri ostășești, arhistegarul, Mihail, Gavril, Rafail și a tuturor fără de trupuri puteri...⁷. Se poate deduce de aici ce fel de legământ stătea la baza smereniei lui Matei Basarab în fața Tronului Divin și pentru ce anume făcuse, înainte de a se angaja în prima sa activitate ctitoricească, legământ de înălțare a patruzeci de ctitorii; unul soteriologic, salvarea sufletului, mântuirea.

În fond, pariul – câștigat – de marele ctitor urmaș al Craioveștilor era unul de afirmare a credinței strămoșești, ortodoxe, tot așa cum cronică trebuia să însemne o afirmare a identității și continuității istorice și dinastice a statului pe care îl conducea. De altfel, rostul politico-diplomatic pe care îl putea juca un letopisetz ce relata întreaga istorie a statului și a dinastiei, de la întemeiere până la zi, mergea mână în mână cu rostul strategic al ctitoriilor înseși. Despre acestea s-a spus, pe bună dreptate, că „... au înfrumusețat țara cu tot felul de ziduri: mănăstiri, biserici, case domnești, care să pomenescu și până astăzi” (cronicarul Radu Popescu). „Mănăstirile cu ziduri groase și cu turnuri înalte și puternice, precum cele de la Brebu, Câmpulung, Strehaia, Gura Motrului, Tismana, Slobozia, Plumbuita, Căldărușani, Plătărești, erau destinate nu numai nevoilor religioase, ci și unora militare, de apărare a zonelor mai amenințate, lipsite de cetăți, de primejdiile ce veneau din afara hotarelor⁸.

⁶ Florin Epure, *op. cit.*, p. 44.

⁷ *Ibidem*, p. 34.

⁸ *Ibidem*, p. 12. La p. 57 autorul observă că atenția lui Matei Basarab în anii 1639 și 1640 se îndrepta, după cum o dovedesc hrisoavele domnești din acei ani, către înlăturarea unor efecte

Există deci dovada că inițierea unui sistem de construcții religioase care să îndeplinească și roluri militar-defensive a avut la bază un plan care data cel puțin de la începutul domniei; cam tot din perioada când voievodul a pus în lucru și scrierea cronicii dorite. Ambele inițiative făceau parte dintr-o strategie de anvergură, angajând eforturi de durată, dar care se puteau naște în mintea unui mare boier ajuns domnitor la o vârstă deplin matură – în jurul vârstei de cincizeci de ani – și a anturajului său cel mai apropiat, calificat pentru arta guvernării, „afacerilor publice”. Că letopiseșul trebuia să fie numai unul dintre pașii realizării acesteia cu mijloace culturale pare plauzibil de considerat, dacă se ia seama și la întemeierea primei tipografii mateine la Govora, în 1637⁹.

O altă condiție *sine qua non* pentru realizarea unui plan cultural coerent și de anvergura celui care a inclus elaborarea cronicii integrale a țării, tipărirea de cărți și introducerea limbii române în uzul cultural¹⁰ a trebuit să fie conștiința precarității științei de carte din societatea românească a timpului. După cum scria domnitorul în *Molitfelnicul slavon* din 1635, „am văzut că în întreaga mea țară este foame, este sete, nu însă de pâine și apă, ci din pricina împrumutării sfintelor cărți”¹¹. Prima carte era tipărită la Câmpulung, în 1636, un *Trebnic*. Îi succedau, stăruitor, *Pravila Mică* (Govora, 1640), *Învățăături peste toate zilele* (Câmpulung, 1642), *Mystirio* sau *Sacrament* (Târgoviște, 1651) și *Târnosenia* (Târgoviște, 1652).

În fine, conturarea și apoi realizarea proiectului istoriografic matein depindea și de existența, în anturajul domnesc, a unor figuri de boieri și de înalți ierarhi instruiți și capabili să sfătuiască pe domnitor în acest sens și să pună apoi în operă deciziile favorabile acțiunii persuasive pe direcțiile semnalate. Fără a insista aici, voi aminti doar că asemenea galerii de boieri

---

negative ale dominației ecleziastice grecești prin mănăstirile țării. Atât mitropoliții, cât și unii domni greci „... «au început a cărciumări și a vinde sufletele mănăstirii» și lavrele domnești, supunându-le ca «metoașe dajnice altor mănăstiri din Țara Grecească și de la Sfetagora, fără de voea soborului». De aceea, voievodul stabilea ca douăsprezece vechi ctitorii – Tismana, Argeș, Brădet ș.a. – «să fie în pace de călugării străini», alte șase, printre care Cozia, Bistrița, Govora ș.a., și alte zece lăcașuri reclădite sau zidite de domnitor, printre care și Sadova, Câmpulung, Brâncoveni etc., să nu fie vândute niciodată”. Din cele de mai sus, rostul patriotic rezervat edificiilor ecleziastice respective de către Matei Basarab rezultă cu evidență.

⁹ *Ibidem*, p. 48.

¹⁰ *Ibidem*, p. 49: „Socotit-am că mai toate limbile au carte pe limba lor. Cu aceea cugetai și eu, robul Domnului Mieiu I[isu]s H[risto]s, să scot această carte, anume Pravila, pe limba rumânească...” (*Pravila bisericească de la Govora numită cea Mică. Tipărită mai întâiu la 1640 în mănăstirea Govora, publicată acmu în transcripțiune cu litere latine de Academia Română la anul 1884, București, adusă la zi de pr./eot/ Gheorghe I. Petre – Govora la anul 2004, Sibiu, Ed. Tribuna, 2004, p. 4).*

¹¹ *Ibidem*, p. 46.

cărturari se cuvine să îi includă, în primul rând, pe cumnatul domnitorului, logofătul al doilea Udriște Năsturel și pe Teofil, mitropolitul Țării Românești.

În ce-l privește pe Udriște Năsturel, acesta i-a devenit apropiat cel puțin odată cu căsătoria agăi Matei cu sora lui Elina (1598–1653), în 1613¹². Dar proiectele comune au prins cheag abia atunci când ele nu au mai fost stingherite de nimic, adică după urcarea pe tron a agăi Matei, în 1632.

În orice caz, cronica mateină a fost proiectată – tot dintru început – să adune, în partea care preceda relatarea interesând faptele voievodului în scaun, într-un text românesc unitar, toate datele despre succesiunea domniilor și despre evenimentele importante încă de la începuturile statului Țara Românească. Acest proiect nu era un capriciu, nici numai un exercițiu de reconstituire erudită, prin depistarea izvoarelor care să o facă posibilă. Narațiunea continuumului istoric, cronicăresc, era văzută, în acea etapă, ca un *instrumentum regni* conceput în termeni modificați în raport cu vârsta precedentă a scrisului istoric din Țara Românească. Un astfel de instrument era menit să aserteze viziunea voievodului Matei Basarab și a anturajului său despre rosturile domniei și ale ierarhiei boierești în conferirea unei identități comune pe seama țării și a poporului. El se modela însă și ca urmare a unei trepte superioare de pregătire a sfetnicilor domniei incluși printre boierii cu roluri în decizie, posesori ai unei culturi de tip umanist în cadrul căreia misiunile unei istorii oficiale erau pe deplin clarificate.

Identitatea colectivă respectivă nu era încă articulată coerent în termeni etnici și lingvistici – dovadă că nimeni nu era deranjat de caracterul pestriț și compozit, din punct de vedere etnolingvistic și confesional, al suitei atribuite de legenda transcrisă în text a lui Negru Vodă la descălecarea. Lucru semnificativ, versiunea din Țara Românească era similară cu viziunea din cronica (pierdută) a lui Grigore Ureche pentru Moldova. Se cunoaște sigur cum arăta aceasta din urmă din fragmentul – transcris de Simion Dascălul în compilația lui – care spune că „... limba noastră din multe limbi este adunată și ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur, măcară că de la Râm ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate”¹³.

Din ambele letopisețe rezultă existența unei mentalități similare în ambele țări românești. Ea era caracterizată de înțelegerea chestiunii originilor etnolingvistice și statale românești proprie anilor 1630–1640 prin anumite note asemănătoare. Astfel, vechea legitimare identitară colectivă a românilor, drept creștini, pur și simplu, era lăsată în urmă, dar nu pentru că ar fi fost

¹² Pe piatra ei de mormânt inscripția comandată de voievod spune că „au trăit împreună de două ori câte 20 de ani”.

¹³ Simion Dascălul & Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. de Ovidiu Pecican, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2007, p. 69.

depășită ori irelevantă. Nu avea cum să fie astfel, câtă vreme în ambele țări se înregistra o dominație politică islamică, străină de identitatea creștină a locuitorilor acestor state și de tradiția de la care ei se revendicau. Totuși, acum afirmarea creștinismului de principiu era mai puțin relevantă decât înainte cu un secol, căci între timp apăruseră noi confesiuni religioase ce se revendicau de la evangheliile, multiplicând tipurile de identități colective creștine atestate. Așa încât centrul atenției în materie identitară se deplasa în favoarea recuperării originilor poporului și ale statului, trecut prezumat, transmis doar pe filieră legendară, căruia începuse să i se acorde credibilitate istorică.

Această deplasare către origini se făcea în ton cu altă desemnare generică a locuitorilor statului dintre Dunăre și Carpați în evul mediu: Basarabi (evident, după numele dinastiei domnitoare). De aceea, în etapa respectivă, se va fi considerat necesară păstrarea în cronică a legendei originii Basarabilor (desemnați drept „banoveți” și înțeleși ca lideri politici și juridici ai „pravoslavnicilor creștini”, cei care au instituit pe seama acestora două scaune de judecată: la Severin și la Strehaia). Aceasta, în pofida faptului că în text a intrat – acum sau mai dinainte – și legenda lui Negru Vodă, care susținea o teză contrară: întemeierea statală de către suita însoțitoare a dinastului legendar care venea din Făgăraș pentru a se așeza la Câmpulung.

Acest proces evolutiv de coagulare a unei noi viziuni asupra propriei identități colective presupunea acum un demers regresiv, de recuperare și de valorificare culturală a vremurilor de odinioară, accesibile sub raport istoric și legendar. Încercarea de a descifra acest trecut presupunea conturarea cu putere a unui simț istoric, a unei sensibilități istorice diferite de modul în care antecesorii se raportaseră la vremurile care îi precedaseră. Faptul depășea limitele simplei memorii de martor, a recursului la amintirea trecutului trăit, și presupunea sondaje mai ample, eventual chiar mai sistematice, în trecutul mai îndepărtat, pe tot parcursul lui. Adjuvantul într-un asemenea exercițiu era scrisul istoric și, în măsura în care istoriografia mărturisește tocmai apariția și ecloziunea unui nou simț al istoriei, tot astfel și această nouă sensibilitate față de trecut poate fi socotită rezultatul unor demersuri anterioare de aprofundare a cunoașterii trecutului propriu.

Deocamdată însă, în materie de reprezentare a vremurilor de altădată, nu ajunsese încă la o concepere a identității românești prin recursul la alte elemente explicativ-demonstrative, exploatate mai mult sau mai puțin sistematic, cum avea să se întâmple ceva mai târziu. Încă nu se căuta exploatarea asiduă și persuasivă, pe baze lingvistice limpede configurate, a resurselor puse la dispoziție de limba vorbită. Pe moment, *lingua sacra* nu era complet dislocată din rolul central – la nivel religios, administrativ și cultural – pe care îl avea de îndeplinit. Și exercițiul lui Lupu (Luca) Stroici de exersare în scris,

cu litere latine, a rugăciunii *Tatăl nostru* în română, încercat la sfârșitul sec. al XVI-lea, și eforturile de transpunere în română a unor cărți juridice pe care le-a făcut Eustratie logofătul în prima parte a sec. al XVII-lea, și considerațiile lui Grigore Ureche despre limba vorbită curent și înrudirile ei, datând tot din prima parte a aceluiași veac al XVII-lea, semnaleză un nou tip de demersuri, chiar dacă nu și succese consistente nu și succese consistente înregistrate de ele. Ele au totuși o semnificație limpede: deplasarea interesului preferențial dinspre slavona medievală către idiomul latinofon vorbit curent și luarea lui în considerare, tot mai mult, ca semn al unei identități colective.

O afirmare clară a priorității originilor latine și cu o asumare a rădăcinilor comune pentru toți membrii neamului românesc, indiferent de apartenența la un strat social sau la altul, deocamdată nu pare că se formula. Mai era încă de parcurs un drum și până la socotirea de la sine înțeleasă a comunității identitare românești generice peste granițele statale diferite, adică trecându-se peste traiul în state diferite al locuitorilor de limbă și de origine românească și depășindu-se simpla proiecție expansionistă încă ilustrată de provocarea conflictelor dintre Vasile Lupu și Matei Basarab. Abia în a doua parte a secolului, într-un prim eseu al culturii noastre, *De neamul moldovenilor* (1680?–1691), Miron Costin urma să se ocupe de chestiunea aceasta, acordându-i locul central în cadrul scrierii lui și dedicându-se cu întreaga atenție și cu deplina erudiție de care era în stare acestei încercări.

Exemplele de mai sus au fost integral preluate din dezvoltarea culturală a Moldovei timpului. Dar și în Țara Românească existau la acea dată antecedente în această privință. În scrisoarea din 1598, trimisă cancelarului polon Jan Zamoyski de boierii munteni partizani ai lui Simion Movilă, Dan Vistierul, Vintilă Clucerul „și toți boierii munteni”, se spune, printre altele: „Toți boierii și toată Țara Românească îl vor și îl iubesc [pe Simion Movilă], ca să fim împreună și în unire cu Moldova, căci suntem toți de o limbă și de o credință [subl. O.P.]”¹⁴. Afirmția este de o limpezime și de o concizie care, împreună, dau măsura clarității programatice a gândului unora dintre vârful aristocrației muntenești către 1600, în contextul violentelor, devastatoarelor confruntări dintre Habsburgi și Imperiul Otoman resimțite cu putere între Dunăre și Carpați. Nicolae Iorga reproduce textul scrisorii integral, fragmentul respectiv apărând în versiunea următoare: „Toți boierii Țării Românești și toată țara-l cer și-l iubesc [pe Simion Movilă], pentru că vreau să fie la un loc și în unire cu țara Moldovei. Căci suntem toți de o limbă și de o lege, și în vremurile de odinioară astfel

¹⁴ Hurmuzaki, *Documente – Supliment*, II-1, pp. 487–488, apud P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, Ed. Corint, 2002, p. 213.

*domnul moldovenesc ajungea domn muntean și domnul muntean domn moldovenesc [subl. O.P.]*¹⁵.

Ideea apărea însă și la autori străini. Italianul Ascanio Centorio adopta teoria cu Flaccus, socotind că: „cu această unitate se numește tot [teritoriul locuit de români – *n. O.P.*] cu numele de Flaccia sau Valahia” („con questa unita si chiama tutta d'un nome Flaccia, ovvero Valachia”)¹⁶. Este greu de precizat, deocamdată, dacă inspirația, în cazul acestei idei, este muntenească, sau dacă autorii din Țara Românească s-au inspirat din scrieri străine, dar reprezentarea respectivă circula în epocă, în conformitate și cu politica curentă a dinaiștilor locului, cum o dovedea epopeea lui Mihai¹⁷.

Dar epoca se schimbase, iar concepția despre rosturile și locul statului în viața Țării Românești, despre rolul domnitorului și al aparatului său de decizie, ca și despre restul societății, se înnoise. Datorită imperativelor mai recente, nevoia unei cronici a țării de la origini până la zi, ajustate în funcție de noua viziune asupra societății, se făcea simțită. Drept care, Matei Basarab și anturajul lui imediat au luat decizia de a însărcina pe unul sau pe mai mulți scribi cu această misiune. Rezultatul a fost scrierea primei cronici mateine, căreia mai târziu, peste zece ani ori către finalul domniei, i-a fost substituită – prin rescriere – o alta.

¹⁵ În N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, București, Eurosong & Book, 1999, pp. 41–43. Dacă nu este o simplă ficțiune menită să justifice solicitarea ca Simion Movilă să fie adus pe tronul Țării Românești, această evocare a „vremurilor de odinioară” nu se poate referi decât la epoca ștefaniană, când domnitorul Moldovei făcea și desfăcea – de la o vreme – domniile statului de la sud de Carpați. În orice caz, evocarea unui astfel de precedent a oferit argumentarea conduitei politice a sultanilor în privința celor două state românești în sec. al XVII-lea și mai pe urmă, arătând temeiul (de fapt precedența) obiceiului de a muta domnitorii dintr-o țară în cealaltă. Astfel, principiul dinastic putea fi lăsat deoparte (sau păstrat într-o poziție secundară), mutarea domnitorului dobândind prioritate în raport cu el. Peste un arc de timp, Alexandru Ioan Cuza, proaspătul domnitor al Moldovei, urma să fie ales și pe scaunul din Muntenia, în conformitate cu acest principiu și cu precedentele care îl ilustrau.

De observat însă și argumentele aduse de boieri pentru aducerea pe tronul muntenească a unui dinast moldovean: țara îl cere fiindcă dorește unirea cu Moldova, în virtutea limbii și credinței comune. Sunt elemente ale unei noi raportări, moderne, la chestiunea identitară, pe primul loc trecând acum limba, în defavoarea credinței (dominante până atunci).

¹⁶ Vezi George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia*, București, Ed. Științifică, 1972, p. 28.

¹⁷ Nu doar moldovenii erau la curent, la jumătatea sec. al XVII-lea, cu susținerile istorice și politice ale muntenilor. Pavel Chihaia constata că în cronistica Țării Românești din sec. al XVI-lea deja se făceau împrumuturi de informații din producția istorică a Moldovei. În VII, p. 207 el observa că scribul lui Matei Basarab a împrumutat din *Letopiseșul moldovenesc* (1600–1635) „unele elemente din titlu și din introducerea «descălecării»”. Schimburile de informație istorică și chiar de modele retorice și de elemente de compoziție cronică erau deci o realitate a vremii, contribuind la formarea unei conștiințe etno-culturale comune tot mai strânse la nivelul păturii elitare.

Bibliografie

- Cândea, Virgil, *Stolnicul între contemporani*, București, Ed. Științifică, 1971.
- Chihaia, Pavel, *Opera omnia: VII: Învățăături și mituri în Țara Românească*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2010.
- Dascăluș, Simion & Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. de Ovidiu Pecican, Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2007.
- Epure, Florin, *Ctitoriile lui Matei Basarab din Oltenia*, București, Ed. Rao, 2014.
- Hurmuzaki, *Documente – Supliment, II-1*, pp. 487–488, apud P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, Ed. Corint, 2002.
- Iorga, N., *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, București, Eurosong & Book, 1999.
- Lăzărescu, George, Stoicescu, Nicolae, *Țările Române și Italia*, București, Ed. Științifică, 1972.
- Maria del Chiaro, Anton, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929.
- Mazilu, Dan Horia, „Cronicarii munteni”, în *Cronicari munteni*, București, Ed. Fundației Naționale pentru Știință și Artă & Ed. Univers Enciclopedic, 2004.